

BORA ĆOSIĆ
PRICE O
ZANATIMA
stare i nove

L O M
BEOGRAD / MMXXIII

© Bora Ćosić, 2023

urednik izdanja
Flavio Rigonat^{*}

⁺ U ovom izdanju su priče koje nisu ušle u knjigu *Priče o zanatima • Uloga moje porodice u svetskoj revoluciji* (LOM, Beograd, 2008, 2020).

DEO I

- 009 ŽIVOTOPIS
- 017 KRAJ GRAĐANSKOG RATA U SRBIJI
- 024 U SLAVU MLADIH AVIJATIČARA I OSTALIH
- 035 O VELIKOM ZANATU, ŠVALERSKOM
- 046 GRAMOFONI
- 054 NAŠE PRIREDBE

DEO II

- 071 O VRLO NEZAHVALNOM ZANATU, PORODIČNOM
- 083 U IME ŠUSTERSKE VEŠTINE
- 088 O VEČITOM ZANATU, ATLETSKOM
- 096 O PRANJU VEŠA I PEGLANJU
- 101 O PROIZVODNJI SODA-VODE I OSTALOM
- 111 ŠTA SE RADILO U SLUČAJU KIŠE
- 115 PLEMENITI ZANAT, ŠLOSERSKI
- 120 OBJAŠNJENJE ZANATA
ILI O POSLU PRIPOVEDAČKOM

DEO III

- 135 KRATKO O ZANATU PUBLIKE
- 138 ZANAT MRTVAČKI
- 141 ZANAT KOJI JE VREĐAO MAMU

- 144 JEDAN VRLO VRUĆ ZANAT, ASFALTERSKI
147 PAPIRNA
150 BAŠTOVANSKA
155 O NEBU I ZEMLJI
157 O ZANATU, ZAPRAVO ZABRANJENOM
160 TRAFIKANTSKA
163 O ZANATU PČELARSKOM
166 GLJIVARSKA
169 ZANAT SLUŽINČADI
172 KONDUKTERSKA
174 ŠTAMPARSKA
177 ZANAT PROLAZNIČKI
180 ŽELEZNIČARI
183 U MINISTARSTVU MAMINIH DELA
IZ ULICE ZELENI VENAC

DEO I

U prvom delu su priče iz knjige *Priče o zanatima* (Nolit, Beograd, 1966).

ŽIVOTOPIS

Kako sastaviti životopis, „istoriju“, sliku jednog života?

Ja sam, na primer, imao jedanaest godina, svirao sam na harmonici. Odlazio sam i na časove klavira, kod starice, Ruskinje, ali harmonika je bila glavno. Svirali su još i drugi: u dvorištu sakupljali su se odrpanci, pevali zabranjene pesme, žene su bacale sitninu. Moje tetke uvijale su novčiće u ceduljice, na ceduljicama pisale su: „Još jednom Oči tvoje zelene“ ili „Dođi opet“. Ujak je imao devojk, sa naočarima. Devojk su začikavali, pitali su je: „Šta voliš najviše?“ Odgovarala je: „Kobasicu i dva jaja“. Ujak je imao još jednu devojk. Ta i nije bila devojk, već žena, i to obučareva. Obučar je u radionici držao knjigu „O masaži ženskih grudi“. I ja sam imao knjige: „Kako čovek misli“, „Hiljadu golo-va Moše Marjanovića“ i treću, najzanimljiviju: „Aleksićev doživljaj sa uvodom svoga sistema gimnas-

tike“. Moje tetke su imale mnogo deblje knjige, uvijene u hartiju, naslovi se nisu videli. Sve je to bilo hiljadu devetsto četrdeset treće, za vreme rata.

Bio je dečak, Voja Bloša. Bloša je imao fotografije, pokazivao ih je za pare. Para nije bilo. Pita sam ostale dečake šta je na fotografijama. „Brat i sestra“, rekao je jedan, „samo su goli i dlakavi“. Bloša me je tukao, dva-tri puta, ne znam zbog čega. Zatim, bio je i nekakav Graca, imao je veliku vilicu i govorio sa „šlj-šlj“, kao da mu je jezik zapinjao o neku prepreku. Nemam pojma zbog čega ga pamtim i trpam u ovaj životopis.

Otac se stalno negde motao, u međuvremenu telefon je neprestano zvonio, mama je morala da zapiše u jedan blok sve što su ljudi pitali i govorili. Otac je radio sa nekim ekserima. Uveče je došao, teturao se i zapevao: „Rostov je naš!“, mama mu je zapušila usta pesnicom, da neko ne čuje. Gradovi su još bili Harkov, Staljingrad, Kursk. Glumice su se zvale Ilza Verner i Zara Leander, ona prva bila je mršava.

Baba je na krovu sušila boraniju. Noću, dunuo je vetar; probudila me je cika, trčali su na vrh kuće sa čaršavima i skupljali ono što se moglo spasti. Onda, bili su i neki starci, brat, sestra i sestrin muž.

Muža su zvali Špatljika, ne znam zbog čega. Starci su slabo videli, a čuli skoro nikako. Živeli su tiho, zaključani, ali su se sukobljavali oko klozeta gorko psujući, to se čulo i kod nas.

Mamu su boleli zubi. Deda je ugrejao peglu, zavio je u stari šal i prislonio uz mamine obraze. Mama je vriskala, obrazi su se ispekli, ali bol je uminuo. Ujak je svoje zube, pokvarene, vadio sam, prstima. Imali smo i bube. Mama je išla po kući uvijenih usta i gazila raznu gamad papučom. Došli su ljudi, oblepili sve otvore hartijom, flaše i hranu su izneli, a onda pustili otrov. Spavali smo u dedinoj sobi dok su bube crkavale od strašnih gasova. Posle su isti ljudi ušli i provetrili kuću. Imali su gas-maske kao Nemci.

Stavljali su povrće u turšiju, kuća je smrdela. Tegle su uvijali u šalove dok se ne ohlade, nije bilo prazne stolice, sve su bile zauzete smešnim zamotuljcima. Ja sam bušio oči na fotografijama rođaka. Ja sam gađao jednu tetku u oko, kašikom. Oko je bilo plavo, mlatili su me. Na donjoj strani daske trpezarijskog stola pisao sam reči koje sam čuo na ulici. Reči su označavale delove tela, muškog i ženskog, kao i neke radnje između ovih delova. Na istom mestu pisao sam još i reči zabranjene od okupato-

ra. Posle smo sto proдали zajedno sa parolama i bezobraznim izrazima; kupac ga nije izvrtao da vidi.

Pojavile su se plakate: „Ko je kriv?“, a zatim i odgovor: „Krivi su Staljin, Čerčil i Ruzvelt“. Mi smo precrtali sva imena i napisali: „Radojko je kriv“. Radojko je bio hauzmajstor. Tetke su napravile žur. Na kiselkast hleb mazale su margarin, na margarin stavljale su srp i čekić načinjene od cvekle. Na žuru su se ljubili po uglovima, pričali o čeljuskecima, o Sanjinu, o Petru Stepanoviču Verhovenskom. Sprat niže umirala je Anica, od tuberkuloze. Anica je u ropcu pokušala da ustane. Vikala je: „Hajde, hajdemo!“ Ja sam imao zauške. Deda je pljuvao od besa, mati je kršila ruke. Otac se nagnuo i rekao: „Moći će on i pored toga one stvari“. Kupili su nov luster, ali su ga razbili dok su ga nameštali.

Bio je Plebičko, Čeh, baba mu je izdavala ručkove. Čeh je gutao konjetinu, vrskao, jedan prednji zub bio mu je zlatan. Plebičko je bio zaljubljen u tetku, bez uspeha. Ispalo je da je dolazio samo zbog konjetine. U tetku je bio zaljubljen i krojač iz dvorišta. Sa prozora okrenutog prema našoj kujni pozivao ju je da siđe. Tetka je uzimala gomilu fotografija filmskih zvezda, na poledini Roberta Tejlora i drugih pisala krupnim slovima: „Ne mogu“. Imao

sam veliku krstaricu, od drveta. More je bilo ceo ćilim, bez obzira na provlačenje ispod stola. U to vreme „Graf fon Špe“ bio je već potopljen.

Spremali smo porodičnu priredbu. Gosti su jeli odnekud pronađenog zeca, mene su tetke preslišavale u kupatilu. Trebalo je prvo da sviram na harmonici rodoljubivu pesmu „Tamo daleko“, a potom da pređem na recitovanje. Recitaciju su napisale tetke, recitacija se ticala svih prisutnih za stolom, kao neka vrsta epigrama. Tetke su pevale u duetu rusku pesmu, nerazumljivu. Sve to, čitav program probali smo u kupatilu, sedeći na kadi.

U kupatilu imali smo požar. Bili smo otišli da gledamo Viktora de Kovu u jednom novom filmu sa boksovanjem, neko je ostao da založi vatru za kupanje. Strugotina je zahvatila potpuno nov moleraj i ormarić sa kućnom apotekom. Još je izgorela i jedna tatina pižama. Susedi su ugasili i psovali: „Vi da nas upalite!“ U bioskopu gledao sam još film „Pilot Kvaks“ i jedan o životu nekog psa. Pas se zvao Krambambuli, film je bio blesav i jako tužan.

Deda je pravio mast za parket, veštačku. U toku posla benzin se zapalio, umalo nismo odleteli u vazduh; on sam na stvar je gledao mirno. „Kako je na frontu“, rekao je. Bile su čaše sa natpisom „Milan

i Milica“ i „Živeli mladenci“. Čaše su bile stare, pradedovske, Milan i Milica bili su moji čukundeda i čukunbaba. Stvar sa pićem bila je ovakva: otac je pio svakog dana, ostali na praznike. Praznici su bili moj rođendan, tetkin rođendan, Uskrs, dan oslobođenja Rostova. Na praznike gosti nisu išli kući zbog policijskog časa: spavali su u zajedničkim krevetima ili dremuckali za stolom, još neraspremljenim. Bile su zdravice. U zdravicama se pevalo, recitovalo i psovalo. Bila je pesma „Ko lepi san“, ljubavnička i setna. Zatim i druge: „Čupčik“, pesma uperena protiv Petra Velikog i Adolfa Hitlera istovremeno.

Pravili su veštačke karamele, kovali su pivo, domaće. Pivo je stavljano u pesak, zapušači su bili vezani kanapom. Sve to bilo je sakriveno od oca. Otac je potegao iz flašice sa masnom sodom, ispljunuo, opsovao, na parketu ostala je bela fleka. Ocu nije bilo ništa.

Imao sam koturaljke, deca su govorila „rošule“, vozikao sam se ispred kuće, između apoteke i banke, obarajući drugu decu i ponekog prolaznika. Šamarali su. Imao sam još i opruge za rastezanje, mogao sam da rastegnem dvanaest puta, otac trideset pet puta, ujak devedeset puta. Ujak je mogao da pojede četrdeset pet knedla sa šljivama, i to pre ručka.

Tetke su umele da crtaju drvenim bojicama. Crtale su „Bledsko jezero“, „Zalazak“, kao i iz glave. Ja sam imao harmoniku marke „*Majnel und Herold*“, veoma poznate u svetu. Slikao sam se sa harmonikom, na balkonu. Slikao sam se i posle sa ostalima, otac je držao čašu iznad naših glava, deda se uvek na fotografijama isprasio, bez obzira na događaj sa benzinom.

Dolazili su mnogi ljudi. Neke su gonili Nemci, neki su dolazili da piju s tatom, neki da im ujak popravi sat. Dolazile su žene iz susedstva, u šlafrocima. Dolazio je Jugoslav da igramo šah. Dolazila je Mira da joj mama kaže da li da uradi ono ili ne. Svi su govorili: „Mi smo jedna porodica“.

Teča je voleo da se preoblači. Naticao je tetkin šlafrok, u njega gurao je krpe praveći veštačke grudi. Glavu je povezivao maramom i uletao u trenutku večere u sobu arlaučući. Deca su padala u fras, deda je razbio tanjir od straha, skupljali su se stanari. Teča je bio najveća i najdeblja žena koju sam video.

U susedstvu su proizvodili sirće, kolonjsku vodu, u dvorištu bilo je mnoštvo flaša, zaudaralo je. Kod proizvođača sirćeta bili su kockari, kao i žene koje su se svlačile, neka vrsta pozorišta. Pamtim miris svega toga.

Ovo se dešavalo u ratu, negde, otprilike, godine hiljadu devetsto četrdeset treće. Sve je sušta istina, slika jednog života, njegov životopis. Nemam pojma kako bi se drukčije mogao napisati. Postalo mi je jasno da ne postoji neki naročiti životov redosled i da je sve u neopisivom haosu. To se još nastavlja.

KRAJ GRAĐANSKOG RATA U SRBIJI

Moj otac imao je radnju ranije, sada je radnju imao otac Voje Bloše. U radnji sakupljali su stvari neupotrebljive, pokvarene, ali i druge: ispunjene papagaje, noge slonova, krokodile, malo dopunjene hartijom. Otac Voje Bloše imao je dve žene, ali je voleo i dečake. „Hodi da ti čika pokaže zmiju“, govorio je vrskajući. Zabranili su mi da odem i vidim tu zmiju. Deda je išao po kući, ogovarao Blošinog oca, za radnju govorili su „kupleraj“, ili tako nešto. To je bilo pri kraju rata, svetskog i građanskog, godine četrdeset četvrte, ne znam tačno kog meseca.

Došla je ujakova devojkica sa naočarima, tražila je da je primimo u porodicu. Nisu hteli da čuju. Devojkica je pokazala trik sa zavrtanjem nosa. Nos je škripao, kloparao, ali je posle bio na svom mestu. Deda je rekao: „Može!“ Pravili su kvadratiće od šibica; jednim potezom trebalo je od dva napraviti če-

tiri, od četiri sedam. Igrali su „Čoveče ne ljuti se“, ova u naočarima bila je tu najbolja. Ujak je terao da izgovaramo neizgovorljive reči, kao „raskiselišeli-tiseopanci“ i slično. Ujak je znao mnoge reči, ostali samo poneke. Ja sam mislio da je „kolabrenjon“ jedna reč. Rekli su da je Musolini, fašistički diktator, obešen o nogu, kao i da je proradio Vezuv, jedan italijanski vulkan.

Bile su društvene igre. Trebalo je upaliti sveću sedeći na flaši i oslanjajući se samo o jednu petu. Trebalo je odgonetnuti zamišljenu rečenicu iz kreveljenja i ostalih tečinih pokreta. Mnogo su rešavali ukrštene reči i rebuse, čak i najteže. Baba je čitala stare ilustrovane časopise i posle prepričavala priče pune neverovatnosti, tvrdeći da ih je sama izmislila ili sanjala. Baba je izmišljala i drugo. U časopisima nalazila je životopise čuvenih zvezda, pronalazača i generala, posle je tvrdila da ih poznaje lično i sreće na pijaci. U školi su nas postrojili i vodili da vidimo cara Uroša, Nejakog. Car se nalazio u sandučiću, bio je jako mali i potpuno crn.

Počele su da mi rastu noge, ruke, uopšte kosti. Majka je govorila ocu za vreme ručka: „Treba najzad da mu objasniš kao muškarac muškarcu“. Otac je mirno pio, ali jednom se osmelio, uhvatio me za

rame i rekao: „Šta ima, sve je to prirodno“. U bioskopu gledao sam film „Nevinost bez zaštite“, sa finim tučama po glavi i ljubavnim rečnikom. Bila je još i jedna žena što svira na harmonici, kao i žurnal u kome se vidi Eleonora Ruzvelt kako se kupava u kadi. Žurnal je bio fašistički. Otac je rekao: „Nije to ništa. Sve je to prirodno.“

Dolazili su ljudi, moleri, klonferi ili slično. Radili su po kući, ili su tamanili bube, ili su, možda, krali, ne mogu da se setim. Jedan je ponudio knjigu sopstvene izrade. U knjizi govorilo se o mozgu, vitalnosti karaktera, ludilu, temperamentu volje. U knjizi bilo je i pesmica: „Kako je postao čovek“, „O svetskoj hemiji“ i sasvim običnih kao: „Rotkvica“. Sve to napisao je taj isti, mislim taj što je nudio. U knjizi se, na kraju, otkrivala glavna tajna ljudskog života i njegovih misli koje se odvijaju pomoću kefalona, grčke supstance. Sve je to bilo uzbudljivo. Deda je govorio: „To je život!“ Tetke su uzdisale. Najmlađa je izračunala koje su sve žene istorijski poznate bili već velike u njenim godinama. Došao je momak na biciklu, znojav, rekao je da se ujak skloni, ujaka je tražio Gestapo.

Tetke su onda uzele da crtaju. Starija je raspisala porodični konkurs za pesmu o moru, zatim je

govorila o temi „Čitanje ljudskih misli iz profila“. To je zaluđivalo devojke iz susedstva. Mama je tajno vodila dnevnik. U dnevniku pisala je o očevom ponašanju, koliko je trošila na pijaci, ali je pisala i o jezerima, divokozama i mesecu. Došao je Nikola, pocepao đon na cipeli i odatle izvadio pesmu o propasti Nemačke i svetskoj revoluciji. Došla je komšinica i upitala: „Je l' to vi sve iz glave?“ „Sve“, rekle su tetke.

Teča, bivši kapetan druge klase, krio se od Nemaca: oblačio je tetkine šlafroke, uglavnom tesne. Pred ljudima teča je imao kosu povezanu maramom, govorio je tanušno. Docnije to je činio i pred nama. Počeo je da deblja, brkovi su prestali da mu rastu, u susedstvu govorili su da je u drugom stanju. Tetka ga je milovala po obrazu i tepala: „Mala moja ženice!“ Kod njih stvar se izmešala, potpuno. Onda je Dvajt Ajzenhauer, američki komandant, grunuo u Francusku sa nekoliko miliona mornara i ostalih. Za to vreme deda je otkrio bioskop, nezavisno od braće Limijer, Luja i Ogista. Uzeo je makazice za nohte, na porodičnim fotografijama isecao ruke i noge rođaka, onda ih ponovo vezivao, končićima. Na slikama pokojni čukunujaci mrdali su brkovima, pratetke činile su bezobrazne pokrete kukovima. Baba